

УДК 378.011.3-051:796-047.37

DOI <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264562>

ПАВЛО ХОМЕНКО

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3065-9095>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: homenko1402@ukr.net

ВАДИМ СТАДНІЧЕНКО

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7698-8658>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: stadnichenko_vadim22@ukr.net

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті ґрунтовно проаналізовано поняття науково-дослідницької компетентності фахівця фізичної культури і спорту, досліджено шляхи її формування, визначено зміст та основні особливості науково-дослідницької діяльності фахівця фізичної культури і спорту. За результатами сучасних наукових досліджень виокремлено поняття компетенції та компетентності, науково обґрунтовано їх співвідношення у структурі науково-дослідницької діяльності. Досліджено науково-дослідницькі субкомпетенції (когнітивна, абдуктивна, аргументаційна та верифікаційна), які корелюють з основними етапами провадження науково-дослідницької діяльності (постановка проблеми, планування дослідження, реалізація дослідницьких методів, оцінка результатів дослідження). Визначено складники (аксіологічний, когнітивний, діяльнісний, професійно-рефлексивний) та функції (світоглядна, мотиваційно-ціннісна, інформаційно-комунікативна, професійно-адаптивна, здоров'язберігальна, творчо-продуктивна) науково-дослідницької компетентності фахівця фізичної культури і спорту.

Доведено, що науково-дослідницька компетентність фахівця фізичної культури і спорту є інтегрованою структурою, що являється динамічним поєднанням загальних та спеціальних компетентностей, які визначають ефективність науково-дослідницької діяльності фахівця.

Ключові слова. *Компетентність; компетентнісний підхід; складові та функції компетентності; науково-дослідницька компетентність; науково-дослідницька діяльність; професійна підготовка; фахівець фізичної культури і спорту.*

Summary. The article thoroughly analyzed the concept of research competence of a physical culture and sports specialist, investigated the ways of its formation, determined the content and main features of the research activities of a physical culture and sports specialist. According to the results of modern scientific research, the concept of two competences is highlighted, their relationship in the structure of research activities is scientifically justified. Research subcompetences (cognition, abductive, persuasive and verificatory) were investigated, which correlate with the main stages of the implementation of research activities (problem setting, study planning, implementation of research methods, and assessment of research results).

The components (axiological, cognitive, pragmatics, professional-reflexive) and functions (worldview, motivation-value, information-communicative, professional-adaptive, healthy, creative-productive) of the research competence of a physical culture and sports specialist are determined.

It was proven that the research competence of a physical culture and sports specialist is an integrated structure, which is a dynamic combination of general and special competences that determine the effectiveness of the research activities of the specialist.

Keywords. *Competence; competence approach; components and functions of competence; research competence; research activities; professional training; physical culture and sports specialist.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Необхідною умовою розвитку нашої держави є збереження та зміцнення здоров'я і підвищення рівня фізичної підготовленості всіх верств населення. Провідна роль для здійснення цього завдання відведена фахівцям фізичної культури і спорту, від ефективної діяльності яких залежить гармонійний розвиток підростаючого населення, єдність фізичних, психічних, духов-

них і соціальних потреб особистості. Цілісна професійна компетентність фахівця фізичної культури дає йому можливість ефективно вирішувати професійні завдання, а науково-дослідницька компетентність є її складовою. Саме тому формування науково-дослідницької компетентності передбачає перехід від навчальної діяльності до науково-дослідницької, а вже потім до професійно-практичної для ефективного розв'язання завдань здоров'язбереження.

Для сучасного фахівця фізичної культури і спорту недостатньо володіти визначеним функціональним рівнем теоретичних знань, необхідно також мати вміння і навички ефективно оперувати інформацією, набувати нових знань. Критерієм оцінки якості освіти виступає професійна компетентність як інтегральна характеристика фахівця, що визначає його спроможність ефективно вирішувати проблеми, які можуть виникати в професійній діяльності. Саме тому неодмінно виникає проблема формування у майбутнього фахівця фізичної культури і спорту науково-дослідницької компетентності – готовності, відкритості та здатності до здійснення науково-дослідницької діяльності.

Важливо зазначити, що одним з напрямків удосконалення професійної компетентності фахівця є його активна участь у науково-дослідницькій діяльності, це активно стимулює і забезпечує досягнення високого рівня розвитку науково-дослідницької компетентності, яка у свою чергу створює передумови якісної зміни всієї трудової діяльності, спостерігається розвиток самостійності фахівців фізичної культури і спорту.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У контексті проблеми формування науково-дослідницької компетентності визначальними є роботи, у яких обґрунтовано засади розуміння і розвитку професійної компетентності фахівців (Н. Бібік, Є. Барбіна, Г. Васянович, О. Глузман, І. Зязюн, Л. Кравченко, З. Курлянд, Н. Нічкало, В. Оніпко, О. Пошетун, Л. Сущенко, О. Ходань, П. Хоменко та ін.), у яких науковці наголошують: важливу роль у процесі професійного саморозвитку фахівця має місце його готовність до переходу від традиційних технологій до розвивального, особистісно зорієнтованого навчання на основі компетентнісного підходу. Не в повній мірі вивчена проблема формування науково-дослідницької компетентності фахівців фізичної культури і спорту, але загальними питаннями науково-дослідницької компетентності фахівців займаються: Е. Бережнова, В. Вербицький, М. Вінник, В. Яценко, Б. Грудинін, Г. Гунда, С. Єфремов, О. Кисла, Л. Коваль, О. Козирева, С. Кравченко, Н. Любчак, Н. Самборська, Є. Спіцин, Л. Сущенко, О. Феськова, С. Хлібкевич та ін. Основні компоненти професійної компетентності діючих фахівців фізичної культури і спорту досліджують: Л. Безкоровайна, О. Даниско, С. Карасевич, О. Куш, І. Максимчук, Г. Омеляненко, А. Тіняков, О. Федик, В. Черняков, та ін.

Мета статті – на основі аналізу науково-методичної літератури та досвіду роботи педагогів-практиків проаналізувати сучасні підходи до визначення поняття «науково-дослідницька компетентність фахівця фізичної культури і спорту», обґрунтувати структурні компоненти означеної компетентності та вказати на оптимальні шляхи її формування у фахівців фізичної культури та спорту.

Завдання статті: вивчити дефініцію поняття «науково-дослідницька компетентність», дослідити напрямки структурних елементів та визначити функції науково-дослідницької компетентності фахівця фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закон України «Про вищу освіту» пояснює поняття «компетентність» як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність, а також є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. Компетентнісний підхід – це підхід, за яким результати освіти мають підтвердження своєї важливості за межами цієї системи, він вимагає від будь-якого фахівця гнучкості, мобільності, навичок дослідницької діяльності, які дозволяють йому адаптувати власний професіоналізм до умов невизначеності та швидко змінюваного оточуючого середовища (Головань, & Яценко, 2012).

Саме компетентнісний підхід здійснює спробу надати особистісного сенсу в освітній процес. Особистісний сенс знання допомагає фахівцю приймати компетентнісні рішення, тим самим відповідаючи існуючим умовам життя. Таким чином, поява компетентнісного підходу в умовах оновлення змісту освіти сприймається як відповідна реакція на трансформаційні зміни соціально-економічного середовища.

Аналіз досліджень цієї проблеми виявив, що переважна кількість учених, здебільшого, вивчають окремі сторони компетентності, компетенцій і їх окремих видів. Одним із таких видів компетентності та компетенції фахівця є науково-дослідницька. Наслідком аналізу текстів освітніх стандартів стало виявлення нескінченного різноманіття видів та напрямків науково-дослідницької діяльності, представлених у відповідних компетенціях. Отже, аналіз, а також порівняння формулювань науково-дослідницьких компетенцій, представлених у документах, спрямовує до висновку, що основними інваріантними структурними компонентами науково-дослідницької компетенції визначено знання, здібності та вміння щодо здійснення різних видів науково-дослідницької діяльності (Кисла, 2015).

Тому для нашого дослідження є надзвичайно важливим методологічним питанням є з'ясування сутності та взаємозв'язку понять «науково-дослідницька компетенція» та «науково-дослідницька компетентність», що вимагає свого вирішення.

Отже, науково-дослідницька компетентність фахівців фізичної культури і спорту є критерієм успішності їх науково-дослідницької діяльності. У зв'язку з цим потрібно з'ясувати, що може забезпечити успішність результатів науково-дослідницької діяльності (Іваній, 2013).

У теперішній час науково-дослідницька діяльність виглядає передусім як змістовне психологічне, технологічне, прагматичне і соціально-етичне забезпечення соціального прогресу, що має на меті зростання ефективності всіх видів діяльності й є одночасно фактором індивідуального самовдосконалення дослідників (Євтух, & Борисенко, 2015).

У нашому дослідженні під науково-дослідницькою діяльністю вивчаємо таку, що спрямована на набуття нових знань про основні закономірності будови, функціонування і розвитку людини, суспільства, навколишнього та природного середовища та їх застосування для досягнення практичних цілей. Було виявлено, що науково-дослідна діяльність фахівця фізичної культури і спорту має певну структуру, основними етапами якої є постановка проблеми дослідження, планування дослідження, реалізація дослідницьких методів, оцінка результатів дослідження. Саме успішне завершення усіх вищевказаних етапів забезпечує успішність усієї науково-дослідницької діяльності в цілому.

Якщо розглянути структурну сутність науково-дослідницької компетентності, можна констатувати, що вона складається з низки компетенцій, а отже, описується через названі компетенції та характеризується рівнем їх сформованості.

Ми спробуємо виділити три основні напрямки у визначенні структурних елементів науково-дослідницької компетентності.

Першого напрямку стосується традиційний поділ компетентностей на дві основні групи – загальні і професійні, що найбільш яскраво представлено в державних освітніх стандартах професійної підготовки бакалаврів і магістрів.

У рамках другого напрямку структурний зміст науково-дослідницької компетентності утворено різним компонентним складом. Аналіз досліджень з проблеми науково-дослідницької компетентності різноманітних напрямків дозволив установити різні варіанти її компонентного складу, наповнені комбінаціями мотиваційного, орієнтованого, операційного, вольового, оцінного та ін. компонентів.

Третій напрямок у визначенні структури науково-дослідницької компетентності пов'язаний із пошуком системи компетенцій, що її утворюють (Вінник, 2016).

С. Хлібкевич увів у науковий обіг визначення дослідницької компетентності фахівця фізичної культури. Дослідницька компетентність фахівця фізичної культури – це цілісна, інтегративна якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід дослідницької діяльності в галузі фізичної культури, ціннісні ставлення та особистісні характеристики дослідника, виявляється в готовності і здатності до формування здоров'язберігального освітнього середовища (Хлібкевич, 2018). У фахівців фізичної культури і спорту потрібно розвинути характеристики, які втілюють природу науково-дослідницької компетентності: усвідомлення характеру науково-пошукової діяльності як творчої, що спрямована на створення, аналіз та обробку інформації, пошук нестандартних рішень; загальнонаукова та фахова обізнаність; наявність творчого потенціалу, здатності до прийняття нестандартних рішень; оволодіння методологією наукового пошуку та найсучаснішими дослідницькими технологіями.

У науково-дослідницької компетентності наявні такі функції: світоглядна, мотиваційно-ціннісна, інформаційно-комунікативна, професійно-адаптивна, здоров'язберігальна, творчо-продуктивна. Світоглядна функція являє собою формування науково-дослідницької компетентності фахівця фізичної культури і спорту та має на меті розвиток культурної, всебічно розвинутої особистості. Науково-дослідницька компетентність має допомогти фахівцю фізичної культури і спорту не лише пізнати навколишній світ, але й визначити своє місце у ньому, формувати у фахівця рефлексивне відношення до суспільних норм і цінностей. Мотиваційно-ціннісна функція тісно пов'язана із світоглядною і визначає мотиви науково-дослідницької діяльності, які зумовлені сформованою системою цінностей. Необхідно, щоб у фахівців фізичної культури і спорту пріоритетними у шкалі цінностей були наявні засади збереження власного здоров'я і здоров'я учнів, вихованців. Саме мотивація і сформованість системи цінностей особистості фахівця фізичної культури і спорту визначають вектори і ефективність науково-дослідницької діяльності (Головань, & Яценко, 2012).

Інформаційно-комунікативна функція науково-дослідницької компетентності, з одного боку заснована на досвіді минулих наукових досліджень, а з іншого – забезпечує здобуття фахівцями інформації з різноманітних джерел, її критичну оцінку та вміння передавати здобутки науково-дослідної діяльності в межах соціальних груп (участь у конференціях, кваліфікаційній роботі, симпозіумах та ін.). Професійно-адаптаційна функція науково-дослідницької компетентності пов'язана зі здатністю фахівця фізичної культури пристосовуватися до швидко змінюваних вимог і потреб суспільства відповідно до отриманих знань, умінь і навичок, це відповідність професійним вимогам і характеристикам професії. Творчо-продуктивна функція передбачає не лише оволодіння фахівцями знаннями, необхідними для самореалізації і вдосконалення особистості, але й здатність творчо використовувати набуті знання в різноманітних умовах професійної діяльності. Ця функція є важливим показником ефективності процесу навчання, спонукає фахівців фізичної культури і спорту до самоосвіти, саморозвитку та саморефлексії. Здоров'язберігальна функція полягає у кінцевому спрямуванні всієї науково-дослідницької діяльності фахівця фізичної культури і спорту на збереження і зміцнення здоров'я учнів через оволодіння знаннями фізіологічних, медичних, біологічних, психолого-педагогічних дисциплін (Хлібкевич, 2016).

Структура науково-дослідницької компетентності С. Хлібкевич має наступні компоненти:

– аксіологічний – система мотиваційно-ціннісних та професійно-значущих мотивів науково-дослід-

ницької діяльності та емоційно-вольових і ціннісних ставлень фахівців фізичної культури і спорту до професійної діяльності, до оточуючих, до учнів як суб'єктів діяльності, до самого себе, до своїх здібностей та векторів їх розвитку; усвідомлене уявлення про цінність сучасної фізкультурної освіти; уміння формулювати цілі науково-дослідницької діяльності у відповідності з гіпотезою та завданнями дослідження;

– когнітивний – система професійних та міждисциплінарних наукових знань і пізнавальних умінь науково-дослідницької діяльності;

– діяльнісний – сукупність способів і прийомів науково-дослідницької діяльності фахівців фізичної культури і спорту, уміння реалізувати їх у дослідницькій діяльності, розвинена самостійність і творча активність;

– професійно-рефлексивний – здатність оцінювати процес і результативність власної дослідницької діяльності, здатність до саморегуляції, професійного самовдосконалення; вміння визначати причини і шляхи подолання проблем у ході дослідження, уміння використовувати механізм самооцінки власних дослідницьких досягнень, рівень їх самостійності і ефективності. Саме рефлексивний компонент дозволяє корелювати досягнуті результати з наміченими цілями й задачами, реально усвідомлювати свої можливості і у зв'язку з цим адекватно планувати й реалізовувати програму наукового дослідження (Хлібкевич, 2018).

Висновки. Таким чином, якість професійної діяльності фахівця фізичної культури і спорту з точки зору компетентнісного підходу трактується у сучасних дослідженнях як рівень розвитку професійних умінь і сформованості психологічної готовності до професійної діяльності. Як наслідок, цілісна професійна компетентність фахівця фізичної культури і спорту дає йому можливість ефективно вирішувати певний обсяг професійних завдань, а науково-дослідницька компетентність є її складовою частиною. Тому формування науково-дослідницької компетентності фахівця фізичної культури і спорту має на меті поступовий перехід від навчальної діяльності до науково-дослідної і далі до професійно-практичної в контексті ефективного вирішення завдань збереження здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вінник М. О. Науково-дослідницька компетентність майбутніх ІТ-фахівців. Педагогічний альманах. 2016. Вип. 29. С. 102–109.

Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі. Кривий Ріг : НМетАУ, 2012. Вип. 7. С. 55–62.

Євтух М. Б., Борисенко Л. Л. Модель системи формування науково-дослідницької компетентності у студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2015. Вип. 1. С. 73–97.

Іваній І. Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителя фізичної культури. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2013. № 1 (21). С. 42–46.

Кисла О. Ф. Формування дослідницької компетентності студентів магістратури під час асистентської практики. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 125. С. 319–322.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики : монографія / Н. М. Бібік та ін. Київ : К.І.С. 2004. 112 с.

Хлібкевич С. Б. Дослідницька компетентність майбутнього вчителя фізичної культури як педагогічна проблема. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. № 30 (40). 2018. С. 22–25.

Хлібкевич С. Б. Нормативно-правова база використання ігрових методик у системі професійної підготовки фахівців фізичної культури. Актуальні проблеми сучасного фізичного виховання і спорту : матеріали II регіональної наук.-практ. конф., м. Полтава, 24 листоп. 2016. С. 15–17.

REFERENCES

Bibik, N. M., Vashchenko, L. M., Lokshyna O. I., Ovcharuk, O. V., Parashchenko, L. I., Pometun, O. I., & Savchenko, O. Ya. (2004). *Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektivy: biblioteka z osvithoi polityky [Competency-based approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects: educational policy series]*. Kiev [in Ukrainian].

Holovan, M. S., & Yatsenko, V. V. (2012). *Sutnist ta zmist poniattia «doslidnytska kompetentnist» [The essence and content of the concept of «research competence»]*. In I. O. Teplytskyi, & S. O. Semerikov (Eds.), *Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplin u vyshchii shkoli [Theory and methods of teaching fundamental disciplines in higher education]* (Vol. 7, pp. 55-62). Kryvyi Rih: NMetAU [in Ukrainian].

Ivanii, I. (2013). *Kompetentnisnyi pidkhd do profesiinoi pidhotovky vchytelia fizychnoi kultury [Competence approach to professional preparation of physical culture teacher]*. *Physical education, sports and health culture in modern society*, 1(21), 42-46. [in Ukrainian].

Khlibkevych, S. B. (2016). *Normatyvno-pravova baza vykorystannia ihrovykh metodyk u systemi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv fizychnoi kultury [Normative-legal base of use of game methods in the system of professional training of specialists of physical culture]*. In *Aktualni problemy suchasnoho fizychnoho vykhovannia i sportu [Actual problems of modern physical education and sports] : Proceeding of the Scientific Conference* (pp. 15-17). Poltava [in Ukrainian].

Khlibkevych, S. B. (2018). *Doslidnytska kompetentnist maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury yak pedahohichna problema [The research competence of the future physical education teacher as a pedagogical problem]*. *National Pedagogical Dragomanov University*, 30(40), 22-25. [in Ukrainian].

Kysla, O. F. (2015). *Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti studentiv mahistratury pid chas asystentskoi praktyky [Formation of research competence of master during assistant practice]*. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*, 125, 319-322. [in Ukrainian].

Vinny, M. O. (2016). *Naukovo-doslidnytska kompetentnist maibutnikh IT-fakhivtsiv [Future it-specialists' research*

competence]. *Pedagogical almanac*, 29, 102-109. [in Ukrainian].

Yevtukh, M. B., & Borysenko, L. L. (2015). Model systemy formuvannya naukovo-doslidnytskoi kompetentnosti u studentiv ekonomichnykh spetsialnostei vyshchyykh navchalnykh zakladiv [A model of the system of an economic university student scientific and research competence formation]. *Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice*, 1, 73-97. Retrived from http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2015_1_7 [in Ukrainian].